

KS. ANZELM WEISS

BISKUPSTWA PODLEGŁE BEZPOŚREDNIO STOLICY APOSTOLSKIEJ W DZIEJACH ORGANIZACJI KOŚCIOŁA ŁACIŃSKIEGO NA ZIEMIACH POLSKICH

Temat, który mam przedstawić, nie należy do szczególnie ważnych czy przełomowych w naszej historiografii, chociaż w dziejach organizacji Kościoła na ziemiach polskich istniały diecezje o takim statusie prawnym, i to prawdopodobnie od chwili powołania do istnienia pierwszego biskupstwa aż do 2004 r. Z tych racji problematyka powyższa może zainteresować naszych historyków, zwłaszcza młodszego pokolenia. Moje wystąpienie ma charakter czysto informacyjny. Nie rości sobie pretensji do dokładnego, ani tym bardziej wyczerpującego przedstawienia sprawy.

1. TERMINOLOGIA

Biskupstwa o powyższym statusie prawnym noszą w historiografii różne nazwy. Najczęściej są nazywane „egzymowanymi”, „wyjętymi” lub „podległymi bezpośrednio Stolicy Apostolskiej”. W średnio-wiecznym Kościele rozpowszechniona była praktyka kanoniczna polegająca na wyjęciu instytucji kościelnej spod władzy przełożonego najbliższego i podporządkowaniu jej przełożonemu wyższego rzędu, np. wyjęcie opactwa spod jurysdykcji biskupa i oddanie go pod władzę Stolicy Apostolskiej. Taką czynność prawną nazywano egzempcją. Z czasem terminu tego zaczęto używać również w odniesieniu do biskupstw bezpośrednio zależnych od Stolicy Apostolskiej. Pojawił się zatem termin *episcopus exemptus*. Posługiwali się nim niekiedy pracownicy kancelarii papieskiej już w XIV w. W oficjalnych dokumentach Kurii Rzymskiej z wyrażeniem „biskupi egzymowani” spotykamy się dopiero w 2. połowie XVI w., w wyjaśnieniach Kongregacji Sob-

rowej. W literaturze prawnohistorycznej upowszechnił się dopiero od 2. połowy XIX w.¹

Określenie „biskupstwa egzymowane” można, z wieloma zastrzeżeniami, odnieść do pewnej grupy biskupstw bezpośrednio zależnych od Rzymu, tych mianowicie, które będąc sufraganiami określonych metropolii, z poważnych powodów, najczęściej polityczno-kościelnych, zostały „wyjęte” spod władzy dotychczasowego metropolity i podporządkowane Stolicy Apostolskiej.

Zastanawiające jest, że z powyższym terminem prawie wcale nie spotykamy się w dokumentach papieskich. Przez wieki całe kancelaria papieska na określenie tzw. biskupstw egzymowanych i ich rządców posługiwała się zwrotem *episcopi immediate subiecti Romanae Sedi*. Do 1983 r. spotkać go było można w *Annuario Pontificio* a także w *Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele* (DB 40).

Wojciech Jakubowski i ks. Marek Solarczyk w książce pt. *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku* (Warszawa–Olsztyn 2011) nazywają je: „diecezjami *ad nutum Sanctae Sedis*”, co trochę dziwi, gdyż określenie „*ad nutum*” (łac. „na skinienie”) jest terminem technicznym oznaczającym w prawie kanonicznym całkowitą swobodę w odwoływaniu przez przełożonego podlegających mu osób z urzędu kościelnego. Występuje w KPK w zastosowaniu do urzędu wikariusza generalnego, dziekana, proboszcza zakonnego, wikariusza parafialnego, rektora kościoła, oficjała. „*Ad nutum*” oznacza, że w danym wypadku przełożony kościelny nie potrzebuje motywować usunięcia przyczynami kanonicznymi (J. Rybczyk, EK I 91). Nie potrafę podać przyczyn zastosowania takiego nazewnictwa w odniesieniu do omawianej kategorii biskupstw.

¹ Pierwsze opracowanie egzempcji biskupstw wyszło spod pióra Paula Hinschiusa. Autor ten w swej znakomitej „sumie prawniczej”, *System des katholischen Kirchenrechts*, poświęcił w drugim tomie cały paragraf 94 zagadnieniu: „Die exempten Bischoefe” (s. 329-335). Praca P. Hinschiusa, która dla wielu pokoleń historyków była ważnym podręcznikiem i „encyklopedią” wiedzy historyczno-prawnej, przyczyniła się w największym stopniu do ukształtowania w literaturze naukowej nie tylko pojęć: „biskupi, biskupstwa egzymowane”, lecz również zakresu wiedzy o nich.

2. GENEZA POWOŁYWANIA TZW. BISKUPSTW EGZYMOWANYCH CZY PODLEGŁYCH BEZPOŚREDNIO STOLICY APOSTOLSKIEJ (IMMEDIOWANYCH)

Zgodnie z praktyką i zasadami prawa kościelnego biskupstwa powinny pozostawać w związku metropolitalnym. Te zaś organizowały się w starożytności na gruncie wspólnoty terytorialnej etniczno-historycznej, zależności misyjnych lub istniejących struktur organizacji administracyjnej państwa. Dotychczasowy porządek zachodniej cywilizacji chrześcijańskiej został zachwiany przez wydarzenia związane z „wędrowką ludów”. Na gruzach imperium rzymskiego powstawały nowe organizmy narodowe. Pojawiły się granice państwowe, które nie zawsze pokrywały się z istniejącymi już terytoriami diecezjami czy metropolii. Dążące do pełnej samodzielności nowe państwa narodowe, podobnie jak dziś, nie godziły się na spełnianie aktów władzy jurysdykcyjnej przez obcych hierarchów na swoim terenie. Stąd w kierowanym centralistycznie Zachodnim Chrześcijaństwie, pojawiła się praktyka podporządkowywania Stolicy Apostolskiej biskupstw nie mieszczących się w ramach własnej organizacji metropolitalnej.

Również prowadzone w łączności z Rzymem akcje chrystianizacyjne średniowiecznej Europy rodziły wiele problemów w tworzeniu sieci organizacji terytorialnej. W nawracających się krajach nie od razu były warunki do tworzenia większej liczby biskupstw i łączenia ich w związki metropolitalne. Stąd nowe biskupstwa, czasowo, poddawano pod zwierzchność Rzymu².

Najogólniej immediacja lub egzempcja polega na tym, że biskupstwo zostaje wyjęte spod władzy metropolity lub od początku nie zostaje włączone w żaden związek metropolitalny. Funkcję metropolity wobec takiego biskupstwa sprawuje papież. Do biskupów diecezji bezpośrednio zależnych od Stolicy Apostolskiej odnosiło się wiele przepisów różnych od tych, które obowiązywały ogół biskupów diecezjalnych. Mieli więc obowiązek udawania się po sakrę do Rzymu, byli zaliczani do rzędu sufraganów metropolii rzymskiej, a w związku z tym mieli obowiązek uczestniczenia w rzymskich synodach prowincjalnych. Nie podlegali władzy najbliższego terytorialnie metropolity, ale mogli dobrowolnie

² Zob. wytyczne papieża Mikołaja I w *Responsa ad consulta Bulgarorum* (Migne PL CXIX, 1007).

uczestniczyć w synodach prowincjalnych swego regionu. Dzięki temu biskupstwa bezpośrednio zależne swoim statutem prawnym niewiele się różniły od arcybiskupstw bez sufraganii. Udzielenie paliusza niektórym rządom diecezji bezpośrednio zależnych od Rzymu potwierdza to spostrzeżenie.

Warto zauważyć, że w okresie średniowiecza i późniejszym prowincje kościelne nie tylko odgrywały ważną rolę w życiu organizacyjnym lokalnego kościoła, ale miały też wymiar natury politycznej. Władza metropolitów wobec sufraganów była znaczna, co groziło niekiedy jej wykorzystaniem do celów politycznej ekspansji. Wyrażała się zaś w następujących uprawnieniach:

1. Metropolita miał prawo konfirmacji i konsekracji sufragana wraz z obowiązkiem przyjęcia od niego przysięgi posłuszeństwa.
2. Miał prawo zwoływania i przewodniczenia synodom prowincjalnym, na które zobowiązani byli przybyć sufragani.
3. Miał prawo nadzorowania sufraganów, a w określonych prawem sytuacjach mógł wizytować ich diecezje.
4. Sądził w trybie apelacyjnym drugiej instancji sprawy wnoszone przed sądy biskupie.
5. Prawo dewolucji.

Z wymienionych uprawnień najważniejsze było prawo do konfirmacji i konsekracji sufragana. O zarezerwowaniu sobie tego prawa przez Stolicę Apostolską wspominają wszystkie dokumenty papieskie mówiące o imediacji lub egzempcji. Należy ono zatem do najważniejszych przywilejów prawnych omawianej kategorii biskupstw. W przyjęciu sakry z rąk papieża widziano znak szczególnej więzi łączącej konsekrowanego biskupa i jego diecezję ze Stolicą Apostolską. Przyjęcie sakry z rąk papieża było w przeszłości punktem wyjścia do starań o uzyskanie statusu biskupstwa bezpośrednio zależnego od Rzymu i o wyłączenie się z istniejącego związku metropolitalnego.

Ponieważ omawiane biskupstwa, zachowując wszystkie zasady prawne innych diecezji, kierowały się jeszcze określonym zespołem norm prawnych, które je wyróżniały, można więc o nich mówić, że tworzyły rodzaj odrębnej instytucji prawnej³.

³ Zob. *Instytucja prawna*, w: *Mała encyklopedia prawa*. Warszawa 1959, s. 206.

3. BISKUPSTWA PODDANE BEZPOŚREDNIO STOLICY APOSTOLSKIEJ W DZIEJACH POLSKIEGO KOŚCIOŁA.

Akt chrztu księcia Mieszka I wraz z dworem zapoczątkował oficjalnie wprowadzenie chrześcijaństwa na ziemiach polskich. Zewnętrznym świadectwem umacniania się tego procesu było powołanie do istnienia już w 968 r. pierwszego biskupstwa, a w 1000 r. utworzenie metropolii gnieźnieńskiej, w której skład weszła: archidiecezja gnieźnieńska oraz diecezje: krakowska, wrocławska i kołobrzewska. Diecezja poznańska, wobec sprzeciwu biskupa Ungera, zatrzymała swój dawny charakter.

Na temat statusu prawnego pierwszych polskich biskupów i kierownego przez nich biskupstwa, z siedzibą w P o z n a n i u, toczy się od dziesięcioleci naukowa dyskusja⁴. Jedni opowiadają się za teorią mówiącą, że to pierwsze polskie biskupstwo miało statut biskupstwa misyjnego, inni, że było stałym biskupstwem obdarzonym przywilejem egzempcji, jeszcze inni zaś, że było sufraganią metropolii mogunckiej lub metropolii magdeburskiej.

Za naszych czasów coraz więcej uczonych przychyliła się do zdania, że było to biskupstwo, od początku bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej. Poglądu tego nie podzielają niektórzy uczeni. Takie ich prawo.

Pozostawiając na boku status prawny naszej najstarszej diecezji, zobaczmy, jak rzecz się miała z innymi biskupstwami na ziemiach polskich, o których wiemy, że przynajmniej w pewnych okresach cieszyły się przy-

⁴ Głos w sprawie statusu prawnego pierwszych biskupów na ziemiach polskich zabierali m.in.: W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 114-118; J. Umiński, *Powstanie biskupstwa poznańskiego i zależnego odeń archidiaconatu czerskiego*, „Wrocław. Wiadomości Kośc.” 1-2(1952), s. 46; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1, Poznań 1959 s. 46; J. Dowiat, *Metryka chrztu Polski*, Warszawa 1961; T. Silnicki, *Początki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, w: *Początki państwa polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. 1, Poznań 1962, s. 323; P. Bogdanowicz, *Chrzest Polski*, NP 23(1966), s. 47; Z. Sułowski, *Początki Kościoła w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Kraków 1966, s. 48; S. Hain, *Powstanie biskupstwa poznańskiego*, NP 30(1969), s. 38-42; M. Banaszak, *Charakter prawny biskupów Jordana i Ungera*, tamże, s. 43-123; B. Kumor, *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor i Z. Obertyński, t. 1 cz. 1, Poznań 1974, s. 38; M. Banaszak, *O początkach biskupstwa poznańskiego dyskusyjnie*, Poznań 2002; D.A. Sikorski, *Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, Poznań 2011, s.149-181.

wilejem bezpośredniej zależności od Stolicy Apostolskiej⁵. Tytułem przykładu podaję następujące:

Biskupstwo k a m i e ń s k i e – od początku niejasny był status prawny tego biskupstwa. Tereny Pomorza Zachodnie schryścianizowane zostały za czasów Bolesława Krzywoustego m in. dzięki misjom prowadzonym przez bpa Ottona z Bambergu. Po ich zakończeniu on i jego następca Egilbert sprawowali jurysdykcję nad młodym kościołem pomorskim. Biskupstwo bamberskie miało status diecezji podległej bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Prawdopodobnie, pod ich wpływem, uzyskanie takiego statusu prawnego stało się pragnieniem biskupów pomorskich, i to od pierwszego z nich poczynając. Pierwszy biskup dla Pomorza Zachodniego, Wojciech, otrzymał sakrę w Rzymie, a udzielił mu jej osobiście papież Innocenty II. Geopolityczne położenie biskupstwa pomorskiego z siedzibą w Wolinie, a po jego zniszczeniu latach 1175/77 w Kamieniu Pomorskim, sprawiało, że sąsiednie metropolie: Magdeburg i Gniezno, starały się o podporządkowanie tej diecezji swojej jurysdykcji metropolitalnej. Biskupi kamieńscy, bez mała przez dwa i pół stulecia walczyli o swoją metropolitalną niezależność od wspomnianych arcybiskupstw. Z tych zmagañ wyszli obronna ręką i uzyskali od Urbana VI 13 lipca 1380 r. *executorium*, którego mocą papież ostatecznie potwierdził bezpośrednią zależność diecezji kamieńskiej od Stolicy Apostolskiej i zarazem zabronił arcybiskupom gnieźnieńskim wysuwania kiedykolwiek w przyszłości jakichkolwiek pretensji do zwierzchności nad tym biskupstwem.

Nie wnikać w szczegóły naukowego sporu o przynależność metropolitalną i związaną z tym egzempcję biskupstwa kamieńskiego, ale jest on obecny w historiografii europejskiej od połowy XIX w. Ostatnio stan badań nad tym zagadnieniem, z własnymi sugestiami, przedstawił Krzysztof R. Prokop w artykule *Spór o przynależność metropolitalną i egzempcję biskupstwa kamieńskiego (XII-XIV w.)*⁶

Diecezja w r o c ł a w s k a, erygowana w 1000 r. jako sufragania Gniezna, w połowie wieku XIV poddana została zbiegom cesarza Karola IV zmierzającym do oderwania jej od metropolii polskiej. Punktem wyjścia

⁵ Pisząc korzystałem często z ustaleń B. Kumora zamieszczonych w jego cennej pracy *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, Lublin 1969. Praca ukazała się partiami w półroczniku ABMK, 18-23(1969-1971). Posługiwałem się oprawioną nadbitką, dlatego cytuję zastosowaną tam paginację ciągłą w nawiasach kwadratowych (cyt. B. Kumor, *Granice*).

⁶ „Przegląd Zachodniopomorski” 20(2005), z. 4, s. 7-29.

też akcji stały się dwa fakty: 1) zrzeczenie się przez króla Kazimierza Wielkiego praw politycznych do księstw śląskich, które faktycznie posiadały korony św. Waclawa, 2) wyniesienie, na prośbę cesarza Karola IV, Pragi do godności metropolii przez papieża Klemensa VI bullą *Ex superne providentia maiestatis* z 4 IV 1344 r. Archidiecezji praskiej poddano diecezję ołununiecką i nowo kreowaną litomyską. Nowej metropolii zaplanowano poddać również diecezję wrocławską, która pod względem przynależności politycznej znajdowała się w granicach Królestwa Czeskiego. Zabiegi te spotkały się z energicznym przeciwdziałaniem na terenie kurii papieskiej w Awinionie ze strony króla Kazimierza Wielkiego oraz metropolity gnieźnieńskiego Jarosława Bogorii Skotnickiego. W 1360 r. cesarz Karol IV wycofał się z poczynionych zabiegów.

Od połowy XVII w. rodzą się niejasności co do statusu sufraganalnego biskupstwa wrocławskiego. Mnożą się wzmianki źródłowe o egzempcji tego biskupstwa, co zdają się potwierdzać procesy informacyjne biskupów wrocławskich z drugiej połowy XVII i XVIII w., ale nie brak przeciwnych dowodów. Sporządzone przez nuncjuszów papieskich procesy informacyjne prymasów Polski, począwszy od Jana Lipskiego (1638) aż do Antoniego Kazimierza Ostrowskiego (1777), wymieniają w licznych wypadkach diecezję wrocławską jako należącą do metropolii gnieźnieńskiej, chociaż stwierdzają, że biskupi wrocławscy wyłamują się spod praw metropolitalnych. Wydaje się zatem, „że w całym okresie przedrozbiorowym diecezja wrocławska faktycznie względnie formalnie należała do metropolii gnieźnieńskiej”⁷ (B. Kumor)

Dopiero gdy Śląsk dostał się pod pruskie panowanie, papież Pius VII, „porządkując” stosunki kościelne w tym państwie bullą *De salute animarum* z 16 VII 1821, podporządkował diecezję wrocławską bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, a papież Pius XI wyniósł ją 3 VIII 1930 do rządu arcybiskupstwa metropolii.

Diecezja inflancka, zwana też wendeńską, a od 1685 r. inflancką i piltyńską. Inicjatorem powołania do istnienia tej diecezji był król Stefan Batory, który wyznaczył biskupstwu zadanie ugruntowania katolicyzmu na terenie Inflant. Dokument fundacyjny biskupstwa ze stolicą w Wenden (Kieś) wystawił 3 XII 1582 r. król Stefan Batory. Na konsystorzu 11 V 1583 r. papież Grzegorz XIII potwierdził ustnie fundację i erygował nową diecezję. Dokument erekcyjny wystawił dopiero 1 V 1585 r. papież Syks-

⁷ B. Kumor, *Granice* [19-25].

tus V, podporządkowując ją bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Od 1621 r. została sufraganią metropolii gnieźnieńskiej⁸.

Diecezja ż m u d z k a – obradujący w Konstancji sobór wyznaczył 1416 r. Jana Rzeszowskiego arcybiskupa lwowskiego i Piotra biskupa wileńskiego jako swoich legatów z pełnomocnictwami utworzenia diecezji dla Żmudzi. 23 X 1417 r. książę litewski Witold uposażył diecezję i kościół katedralny św. apostołów Piotra i Pawła oraz św. Aleksandra w Miednikach oraz zamianował pierwszego biskupa żmudzkiego w osobie prepozyta kapituły wileńskiej, Macieja. 24 X 1417 r. wspomniani legaci soboru erygowali diecezję i kapitułę katedralną żmudzką. Wszystkie te fakty usankcjonował papież Marcin V, bullą *Mirabilis Deus in donis* z 11 IX 1421 r., biorąc równocześnie nowo kreowaną diecezję pod specjalną opiekę Stolicy Apostolskiej. Dziesięć lat później diecezja ta została włączona do metropolii gnieźnieńskiej⁹.

Diecezja s e r e c k a – wojewoda mołdawski Laczko zwrócił się w 1369 r. do papieża Urbana V o przyjęcie Mołdawii na łono Kościoła katolickiego i założenie dlań osobnego biskupstwa łacińskiego. W odpowiedzi papież listem apostolskim *Summi dispositione rectoris* z 31 VII 1370 r. zlecił arcybiskupowi praskiemu i biskupowi krakowskiemu erygowanie diecezji sereckiej, ustalenie jej granic i wyjęcie spod jurysdykcji arcybiskupów hallickich oraz poddanie bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. W dokumencie z 1412 r. diecezja serecka jest wymieniona jako sufragania Lwowa.

Diecezja w a r m i ń s k a – została erygowana 4 VII 1243 r. przez Wilhelma biskupa Modeny, legata papieskiego, dekretem *Noverit universitas vestra*. Wchodziła ona w skład metropolii ryskiej. Przyjmuje się, że od czasu sekularyzacji tejsze archidiecezji podlegała bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Potwierdzenie egzempcji formalnie otrzymała dopiero w 1742 r., po uzyskaniu od Stolicy Apostolskiej przywileju krzyża i paliusza metropolitalnego. Od 1646 r. diecezja warmińska była podporządkowana gnieźnieńskiej prowincji kościelnej nie węzłami metropolitalnymi, lecz „co do udziału w synodach prowincjalnych” (B. Kumor). Wszelkie związki z Gniezmem przekreślone zostały przez bullę *De salute animarum* z 1821 r.,

⁸ Grzegorz Fąs, *Inflancka diecezja*, EK VII, kol. 192-195.

⁹ M. Wołoncewski, *Biskupstwo żmudzkie*, Kraków 1893.

w której napisano, że „kościół biskupie wrocławski i warmiński na zawsze podlegają i podlegać winny bezpośrednio Stolicy Apostolskiej”¹⁰.

Polityka kościelna państw rozbiorowych w stosunku do Kościoła polskiego, na zaanektowanych przez nie terenach, dążyła systematycznie do burzenia jej dawnej, przedrozbiorowej struktury organizacyjnej. Główne uderzenie, rzecz jasna, poszło w kierunku Gniezna, któremu nie tylko zawieszono prerogatywy prymacjalne, ale także dążono do jak największego okrojenia praw metropolitalnych. Celowały w tym Prusy. Rząd berliński w pertraktacjach ze Stolicą Apostolską dla wszystkich nowo tworzonych diecezji na ziemiach drugiego i trzeciego zboru domagał się statusu diecezji uzależnionych wprost od Stolicy Apostolskiej, mimo że na terenach zajętych przez tego zaborcę istniała metropolia gnieźnieńska. Nie dziwi zatem, że do przeprowadzającego proces apostolski w sprawie erekcji diecezji warszawskiej biskupa Rybińskiego pruska kamera warszawska skierowała powiadomienie 29 XII 1797 r. o woli króla, by w Warszawie powstało biskupstwo, ale nie związane z metropolią gnieźnieńską, lecz wprost poddane Stolicy Apostolskiej. Podobne żądania powtórzyły się w procesie informacyjnym diecezji węgierskiej.

Diecezja w a r s z a w s k a została erygowana przez pap. Piusa VI dnia 19 X 1798 r. i podporządkowana bezpośrednio Stolicy Apostolskiej (bulla *Ad universam agri Dominici curam*). 12 VIII 1818 r. podniesiono ją do rzędu archidiecezji i metropolii.

Diecezja w i g i e r s k a erygowana została 16 III 1799 przez pap. Piusa VI bullą *Saepe factum est* i poddana bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Stolica diecezji została w 1818 r. przeniesiona do miejscowości Sejny¹¹.

Diecezja k r a k o w s k a została utworzona w 1000 r. jako sufragania Gniezna. Papież Pius VII, brewe *Quoniam charissimus* z 19 VIII 1807 r., wyłączył diecezję z dotychczasowej prowincji kościelnej i włączył do metropolii lwowskiej. Zależność od Lwowa trwała 2 lata. Gdy w 1809 r. Kraków znalazł się w granicach Księstwa Warszawskiego, jurysdykcja lwowskiego metropolity faktycznie została zawieszona. Papież Pius VII, bullą *Ex imposita nobis* z 30 VI 1818 r., wyłączył krakowską diecezję z lwowskiej prowincji kościelnej i poddał nowo kreowanej metropolii warszawskiej.

¹⁰ J. Obląk, *Egzempcja diecezji warmińskiej i jej obrona za biskupa Mikołaja Szyzkowskiego*, Polonia Sacra 7(1955), s. 123-136. B. Kumor, *Granice*, s. 260-268.

¹¹ B. Kumor, *Granice*, s. 259-260.

Odnowiona i zreorganizowana w latach 1878-1880 diecezja krakowska, bullą pap. Leona XIII *Sanctae Apostolicae Sedis* z 20 I 1880, otrzymała statut prawny biskupstwa „wyjątego” i została poddana bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, „dla powiększenia jej splendoru i godności”. W 1925 r. stolica krakowska została podniesiona do rangi arcybiskupstwa – metropolii¹².

Diecezja g d a ń s k a – zgodnie z traktatem wersalskim 15 XI 1920 r. powołano do życia Wolne Miasto Gdańsk. Katolicy stanowili 32,7% mieszkańców. Dla nich to w 1922 r. utworzono administraturę apostolską. Na życzenie senatu Wolnego Miasta papież Pius XI, bullą *Universa Christifidelium cura* z 30 XII 1925, wyniósł wspomnianą administraturę do godności niezależnej diecezji. Otrzymała ona status diecezji „wyjątej” i zależnej bezpośrednio od Stolicy Apostolskiej. Papież Paweł VI, bullą *Episcoporum Poloniae coetus* z 28 VI 1972, włączył diecezję gdańską do metropolii gnieźnieńskiej. Od 25 III 1992 r. jest arcybiskupstwem i metropolią¹³.

Po drugiej wojnie światowej na ziemiach polskich miały miejsce liczne zmiany organizacji terytorialnej naszych diecezji, ostatnia w 1992 r., dokończona w 2004 r. W związku z tą reorganizacją papież Jan Paweł II listem do Kościoła w Polsce z 25 III 1992 r. podniósł diecezję łódzką do rangi „archidiecezji i poddał ją bezpośrednio Stolicy Świętej” (II, 13). Stan ten trwał do 2004 r. kiedy w wyniku ostatecznych przekształceń organizacji terytorialnej arcybiskupstwo w Łodzi zostało metropolią ze sufraganią w Łowiczu.

ZAKOŃCZENIE

Zastosowane wobec diecezji łódzkiej rozwiązanie jest wyjątkowe i nie mieści się w nurcie tendencji prawnych, które dochodzą do głosu po II Soborze Watykańskim. Ojcowie Soboru proponują inne rozwiązanie i dają temu wyraz w *Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele* (s. Sesja VII, dnia 28 X 1965) II 40, 2:

¹² Tamże, s. 261.

¹³ A. Baciński, *Gdańska diecezja*, EK V, kol. 919.

Za regułę należy przyjąć, żeby każda diecezja, oraz inne wyodrębnione terytoria, zrównane prawnie z diecezjami, należały do jakiejś prowincji kościelnej. Wobec tego diecezje, podległe obecnie bezpośrednio Stolicy Apostolskiej [*Proinde dioeceses quae nunc Apostolicae Sedi immediate sint subiectae quaeque nulli alii uniantur ...*] i nie związane żadną inną, trzeba albo razem zespolić w nową prowincję kościelną, jeśli to było możliwe, albo przydzielić do prowincji bliższej lub dogodniejszej i poddać prawu metropolitalnemu arcybiskupa na zasadzie prawa powszechnego.

W tym samym duchu zostały sformułowane zasady w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego, gdzie zapisano w Księdze drugiej pt. *Lud Boży*, kan. 431, paragraf 2: „Na przyszłość nie dopuszcza się z reguły diecezji wyjętych [*Dioeceses exemptae deinceps pro regula ne habeantur*]. Stąd poszczególne diecezje lub inne Kościoły partykularne, znajdujące się w obrębie jakiejś prowincji kościelnej, winny do niej należeć”.

Z powyższych dokumentów wynika, że powoli zanikać będzie tradycja powoływania biskupstw zależnych od Stolicy Apostolskiej.

Bishops Directly Subordinate to the Holy See in the History of the Organization of the Latin Church on Polish Lands

Summary

According to the practice and principles of Church law, bishoprics should be in relation to the metropolis. These in turn in antiquity were organized based on ethnic and historical territorial communities, mission dependency or on the existing administrative structures of state organizations. The current agenda of Western, Christian civilization was shaken by the events of „wandering peoples.” New national organisms arose from the ruins of the Roman Empire. There appeared national borders that did not always coincide with existing metropolitan or diocesan territories. Striving for full independence, the new nation-states, as happens today, did not agree to fulfill acts of jurisdiction by authorities coming from foreign hierarchies in their territory. Thus, in Western Christianity led by a central authority, there arose the practice of bishoprics subordinate to the Holy See, which did not enter into the framework of their own, state metropolitan organization. Since the submission of a diocese under the direct sovereignty of Rome was an exception to the general legal practice of the Church, the reasons for granting this privilege were different, and there were distinct results in exempt dioceses. Since the Polish lands were located on the eastern fringes of Western Christianity and the Church led Christianization, which required the creation of new dioceses, the Holy See invoked them into existence, not including them temporarily into any metropolitan area

(e.g. the Livonian, Żmudzka, Serecka dioceses). Political considerations determined the immediacy of the Dioceses of Warsaw, Wigierska, Gdansk, and Krakow. A kind of struggle for the legal status of direct dependence on Rome was caused by church and political factors in the Kamien, Wroclaw and Warmia dioceses. Lodz's direct subordination to the Holy See was a prelude to the elevation of this bishopric to the state of archbishopric of the metropolis.